

HİTİT VE ARDILLARI NEO-HİTİT FİGÜRLERİNDE UYUM VE
DİRENÇ: TANRILAR VE KRALLAR
*ADAPTATION AND RESISTANCE IN FIGURES OF HITTITE AND THEIR
DESCENDANT NEO-HITTITE: KINGS AND GODS*

Çağlar AKDAĞ

Yüksek Lisans Öğrencisi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
MA Candidate, Kahramanmaraş Sütçü İmam University, Graduate School of Social Sciences
caqlarakdag.mku@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-3017-3706

OANNES

Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi – International Journal of Ancient History
1/1, Mart – March 2019 Samsun
E-ISSN: 2667-7059 (Online)
www.oannesjournal.com

Makale Türü-Article Types : Araştırma Makalesi-Research Article
Geliş Tarihi-Received Date : 14.02.2019
Kabul Tarihi-Accepted Date : 19.02.2019
Sayfa-Pages : 53 – 68

 : <http://dx.doi.org/10.33469/oannes.8>

This article was checked by Viper or

Atıf – Citation: AKDAĞ, Çağlar, “Hitit ve Ardılları Neo-Hitit Figürlerinde Uyum ve Direnç: Tanrılar ve Krallar”, *OANNES – Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi - International Journal of Ancient History*, 1/1, Mart / March 2019, ss. 53 – 68.

HİTİT VE ARDILLARI NEO-HİTİT FİGÜRLERİNDE UYUM VE
DİRENÇ: TANRILAR VE KRALLAR*
*ADAPTATION AND RESISTANCE IN FIGURES OF HITTITE AND THEIR
DESCENDANT NEO-HITTITE: KINGS AND GODS*

Çağlar AKDAĞ

Öz

Ege Göçleri sonrası Hitit İmparatorluğu yıkılmış Demir Çağı'nın başlarından itibaren Hitit hanedan üyeleri ve halkı Anadolu'nun daha güvenli bölgelerine İç Anadolu ve Güneydoğu Anadolu'ya göç ederek burada kent devletleri şeklinde organize olmuşlardır. Bu dönem ise Geç-Hitit/Neo-Hitit/Syro-Hitit kent devletleri dönemi olarak adlandırılmıştır. Hitit imparatorluğunun yıkılmasıyla Hitit kültürü, sanatı ve inancı yok olmamış, Neo-Hititler sahip oldukları kültürel özellikleri 500 yıl daha sürdürmüştür. Neo-Hititler¹ M.Ö. I. binyıl da Asur, Arami, Urartu kültürleriyle etkileşime girerek homojen olmayan bir yontu sanatı oluşturmuşlardır. Neo-Hitit heykeltraşlık ürünlerinde bu kültürlere ait saç, sakal, kıyafet, stillerine uyum sağlanmış bunun yanı sıra Hitit sanatını ve mitolojisini de korumayı başararak tanrı ve kral figürlerine uyarlamışlardır. Hititlerin Fırtına Tanrısı Teşup inancı Babil panteonunda Marduk ismiyle anılıp buradan Asur panteonuna buradan da Asur aracılığıyla Hititlere kadar ulaşmış ve baş tanrı konumuna yükselmiş, Neo-Hititlerde ise Tarhunzas ismiyle

Abstract

Hittite Empire collapsed after Aegean Emigration, from the beginning of the Iron Age, the Hittite dynasty members and their people migrated to the safer areas of Anatolia into Central Anatolia and Southeast Anatolia and were organized here as city states. This period was named as Late-Hittite/ Neo-Hittite/ Syro-Hittite city states. With the collapse of the Hittite Empire, Hittite culture, arts and religion have not disappeared Neo Hittites have maintained their cultural characteristics more than 500 years. In the 1st millennium BC, Neo-Hittites created a composite sculpting style through their relations with Assur, Aram, Phoenicia, Phrygia and Urartu. They adapted these cultures' stylistic elements such as hair, beard and clothing to Hittite figures of gods and kings. Hittite god of storm Teshub which was borrowed from Babel pantheon through interactions with Assyria, and continued to be worshiped by Neo-Hittites as Tarhunza. A similar situation has been valid in the goddess

* Bu çalışma "Settlement Archaeology Symposium Series VII: Adaptation and Resistance", Sempozyumunda sözlü olarak sunulmuştur. (Ankara/ 2018)

¹ Yeni Hitit, Geç Hitit, Luvi, Luvi-Arami, Suriye-Hitit Kent Devletleri olarak adlandırılmaktadır. Neo Hitit terimi söz konusu adlandırmaların İngilizce ve Türkçeden uyarlanmış biçimi olarak kullanılmıştır.

anılarak bu konumunu sürdürmüştür. Benzer bir durum tanrıça Kubaba içinde geçerli olmuştur. Hitit mitolojisinde yer alan İlluyanka Efsanesi unutulmamış Neo-Hitit kabartmalarında mitolojik motifleri işlenerek Neo-Hitit kabartmalı sanat eserlerinde işlenmiştir. Ayrıca Hitit hanedan üyelerinin isimlerini ve “Büyük Kral” “Kahraman Kral” unvanlarını da Neo-Hitit kralları kullanmışlardır. Hitit sanat eserlerinde krallar öldüklerinde hanedan üyeleri onların anısını yaşatmak için tanrılara özgü kıyafetler, boynuzlu başlık ve savaş aletleriyle donatmışlardır. Neo-Hititler Hitit kültüründen kalan anlayışlarını zamana, mekâna ve farklı kültürlere karşı uzun yıllar boyunca koruyarak geleneklerinin kaybolmamasına karşı direnmiş bunun yanı sıra farklı kültürel etkileri de reddetmeyerek oluşturdukları kompozit kültürü bir uyum içerisinde dağılmalarına kadar devam ettirmişlerdir. Çalışmamızın amacı Neo-Hitit Kültürünün Çevre Kültürlerle etkileşimini ve Hitit Kültürünün devamına karşı verdikleri direnci ortaya koymaktır.

Kubaba. Myth of Illuyanka from Hittite mythology was not forgotten and in the Neo-Hittite reliefs embroidering mythological motifs, continued to be depicted in Neo-Hittite artwork. Neo-Hittites also continued to use Hittite dynasty names and title of “Great King” and “Hero King”. When the kings died in the Hittite artworks, the members of the dynasty equipped the gods with horned helmets and combat tools to keep their memory alive. Neo-Hittites resisted against losing their original Hittite culture and preserved their understanding of traditional Hittite culture despite change of time, space and interactions with other cultures. On the other hand, they did not entirely denied the influence of foreign cultures and adapted to them in certain ways until their disintegration. Purpose of this study is to examine Neo-Hittites interaction with other cultures and resisting to continuation if Hittite culture.

Anahtar Kelimeler: Hitit, Neo-Hitit, Figür, Uyum, Direnç.

Keywords: Hittite, Neo-Hittite, Figur, Adaptation, Resistance.

Giriş

M.Ö. II. binyılın önemli siyasi ve kültürel aktörlerinden biri olan Hitit Devleti'nin yıkılmasının ardından yaklaşık 250 yıl sonra ortaya çıkan, Neo-Hitit kent devletlerinin, kültürel sürekliliği sağlamaları ve her iki kültür arasında asırlarla ifade edilebilen zaman farkı bulunmasına rağmen inançlarında ve sanatlarında kendini gösteren benzerlikler çalışmamızın konusunu oluşturmaktadır. Bu çalışmada; Hitit Devleti ile Neo-Hitit kent devletleri arasındaki soy bağının tespiti, kral ve tanrı tasvirlerinin işleniş ve anlatımlarındaki benzerliklerin ortaklığı ile kabartmalara ve heykellere nasıl yansıtıldığı açıklanmaya çalışılmıştır.

“Ege Göçleri²” ve “Arami Göçleri³” Anadolu'nun ve Mezopotamya'nın sosyo-ekonomik yapısını değiştirmiştir. Tunç Çağı'nın sonu ile Demir Çağı'nın

² Ege bölgesinde M.Ö. 1150- 1050 yılları arasında kıta Yunanistan'ından Batı Anadolu kıyılarına bir göç hareketinin olduğunu ve bu göç hareketi içerisinde İon, Dor, Aiol kabilelerinin olduğu bilinmektedir Akurgal, 2014: 130-132; Eroğlu, 2014: 44-46.

³ Ege Göçlerinin yaşandığı sıralarda güneyden kuzeye doğru yeni yaşam alanları bulmak amacıyla göç hareketine başlayan semitik unsurlar Aramilerdi. Arami kabileleri Fırat nehrini aşarak Anadolu'nun güneyine yerleşmeye başlamışlardır. Yerleştikleri bölgelerde ikinci bir dil olarak Aramice'nin kullanılması nüfus yoğunluklarını ortaya koymaktadır. Göçebe bir hayat süren Aramiler Anadolu'nun güneyine yerleşip yerleşik düzene geçmeleriyle Bit-Adini, Bit-Gabbar, Bit-Agusi, Bit-Zamani gibi beylikler kurmuşlardır Himmetoğlu, 2015: 9.

başlangıcını oluşturan birkaç yüzyıllık dönemde Hitit Devleti yıkılmış⁴, Anadolu'daki önemli Hitit kentlerinin çoğu terk edilmiştir.⁵ Bu dönemden itibaren ortaya çıkan otorite boşluğundan faydalanarak Anadolu'da M.Ö. II. binyılın sonlarına kadar varlığını koruyan büyük merkezi devletlerin yerini küçük krallıklar şeklinde organize olan kent devletleri almıştır.⁶ Yaşanan olaylar karşısında Anadolu'nun tamamı etkilenmemiş nispeten daha az etkilenen Güneydoğu Anadolu ve Orta Anadolu'nun güneyine Hitit Devleti'nin yıkılmasıyla dağılan hanedan ve halkı yerleşmeye başlamış, bunun yanı sıra Arami kabileleri de Kuzey Suriye'ye yerleşmişlerdir⁷(Harita1).

Neo-Hititler birbirinden bağımsız bir yapıya sahip Melid, Gurgum, Kargamış, Tabal, Sam'al, Kummukh, Que-Hılakku, Pattin-Unqi, kent devletleri olarak adlandırılmış, birbirleriyle bağlantılı ortak birer kültürü oluşturmuşlardır.⁸ Hititlerin ardılları olarak bilinen Neo-Hititler M.Ö. 1200-700 tarihleri arasında yerleştikleri bölge halkıyla⁹ kültürel ve siyasi olarak kaynaşarak Geç-Hitit/Neo-Hitit/Syro-Hitit kent devletlerini kurmuş olmasına rağmen, söz konusu devletler yayılım gösterdikleri bölgelerde merkezi bir devlet halini alamamışlardır.¹⁰ Neo-Hititler MÖ. I. binyıl da bölge kültürleriyle girdikleri etkileşim sonucunda kompozit bir yontu sanatı oluşturmuş ve heykeltraşlığı diğer tüm kültürlerde olduğu gibi propaganda aracı olarak kullanmışlardır.¹¹ Bunun yanı sıra geleneksel Hitit sanatının etkileri Neo-Hitit sanatının şekillenmesinde önemli rol oynamıştır. Bu kültürlere ait heykeltraşlık ürünleri içerisinde figürlere ait saç, sakal, kıyafet, stillerine uyum sağlanmış bunun yanı sıra Hitit sanatını ve mitolojisini de korumayı başararak tanrı ve kral figürlerine uyarlamışlardır.¹² Özellikle II. Assurnasirpal döneminden itibaren başlayan ve III. Tiglath-Pileser zamanına kadar devam eden Asur saldırıları sonucunda Neo-Hitit kent devletlerinin Asur etkisi altına girdikleri kaynaklarda ve heykeltraşlık eserlerinde görülmektedir.¹³

Krallarda Uyum ve Direnç

Küçük krallıklar halinde varlığını sürdürmelerine rağmen Neo-Hititler kendilerini Büyük Hitit Devleti'nin varisleri saymaktaydılar.¹⁴ Zira Anadolu'da sadece Hitit krallarının kullandığı "Kahraman Kral/Büyük Kral" unvanı kullanmışlardır.¹⁵ Örneğin Hitit krallarından III. Hattuşili tarafından tahttan indirilen Hartapu, Tarhuntaşsa'da yaptırdığı bir yazıtta "Büyük Kral"

⁴ M.Ö. 1150 yıllarında Hitit devletinin başkenti konumunda olan Hattuşaşa yapılan kazılar neticesinde bazı kamu binaları ve evlerde yangın tabakalarına ulaşılmıştır. Yine Hitit kentlerinden olan Alişar ve Alacahöyük'te aynı yangın tabakasına ulaşılmıştır. Bu yangın tabakası Kızılırmak havzasında daha belirgin olarak karşımıza çıkmaktadır Cline, 2014: 125; Ekin, 2016: 17.

⁵ Macqueen, 2001: 170-175.

⁶ Dinçol, 1980: 122 vd.

⁷ Sader, 2000: 61-76; Yıldırım – Pekşen, 2013: 31-55.

⁸ Bunnens, 2000: 3-17.

⁹ Bkz. Akdağ, 2018a: 338.

¹⁰ Akurgal, 1955: 111 vd; Dinçol, 1980: 122 vd.; Akurgal, 1997: 195; Bonatz, 2000: 3 vd; Akdağ, 2018b: 437.

¹¹ Akdağ – Ürkmez, 2018: 20-21.

¹² Orthmann, 1971: *Passim.*; Işık, 1989: 1-40; Darga, 1992: 219 vd.

¹³ Dinçol, 1982: 18-119; Kinal, 1998: 233.

¹⁴ Hawkins, 1982: 372.

¹⁵ Darga, 1992:12; Bryce, 2005: 68; Alparslan, 2009: 137.

olduğunu bildirmektedir. Neo-Hitit Kent Devleti Kargamış'ta ise, Hitit Kralı I. Suppiluliuma'nın soyundan gelen ve "Büyük Kral" unvanını kullanan Kuzi-Teşup bulunmaktadır.¹⁶

Hitit kralları öldüklerinde hanedan üyeleri krallarının anısını yaşatmak ve aynı zamanda onurlandırmak amacıyla, Neo-Hititlerde de benzer şekilde olduğu gibi krallarını kahramanlaştırmış ve onları tanrılara özgü kıyafetlerle ve tören atribüleriyle donatarak betimlemişlerdir.¹⁷ Malatya Darendede ve İspekçür stelinde gözlemlenen Melid Kralı Arnuwanti ve Kayseri yakınlarındaki Kululu da tespit edilen heykel başı söz konusu duruma örnek gösterilebilir¹⁸(Res. 1). Boğazköy arşivlerinde yer alan kral isimlerinden, Hitit Kralı Labarna'dan II. Muvatalli'ye değin öldükten sonra kendilerine kurban sunulan kraliyet mensupları ve yakınlarına ilişkin listelerde kırk dört isim okunmuştur. Bunun yanında, I. Tuthaliya (?), II. Murşili, III. Hattuşili ve IV. Tuthaliya'nın tanrısallaştırılmalarının ardından tapınım gördükleri temsili mezar odaları arkeolojik olarak da belgelenebilmiştir.¹⁹

Neo-Hitit Hiyeroglif yazıtlarıyla Hitit Hiyeroglif metinlerin karşılaştırılması sonucunda ortak etimolojiye sahip Hitit hanedanından kalma kral isimlerinin benzerlerini Neo-Hitit kralları da kullanmışlardır. Örneğin Melid, Pattin, Gurgum gibi krallıklarda bulunan hiyeroglif yazılı metinlerde Arnuwanda, Muwatalli, Hattusili, Suppiluliuma, Labarna, Şuppiluliuma - Pattin kralları Lubarna ve Sapalulme gibi benzer isimlere rastlanılmıştır. Hitit döneminde krallar tasvir edilirken kullanılan ikonografik unsurların birçoğu aynı şekilde Neo-Hitit sanatında da kullanılmıştır. Örneğin Hitit krallarının tasvirlerinde yer alan boynuzlu başlık, ucu yarım ay biçimli sivri uçlu kılıç, düz ya da ucu kıvrık asa tasvirleri Aynı şekilde Neo-Hitit kral tasvirlerinde de kullanılmıştır (Res. 2). Hitit döneminde insan figürlerinde görülen omuzdan sırtta doğru inen spiral saç topuzu ile figürlerin bıyiksız işlenmesi Hitit kültürünün başlıca unsuruydu.²⁰ Neo-Hitit döneminde kral tasvirleri Asur-Arami kültürlerinin etkisi altına girmiş saç sakal stilizasyonu bu kültürlerle uyum sağlayarak değişmiştir. Bununla birlikte, kişilerin bıyiksız tasvir edilmeleri zaman zaman devam ettirilmekteydi.²¹ Örneğin Malatya Arslantepe dışında tespit edilen aslan ve geyik avı kabartmalarında görülen saç ve sakal dönemin Asur modasına uygun olarak kendi içerisinde çizgilerle belirtilen buklelerden oluşup ense üzerinde spiral saç topuzuyla sonlanmaktadır. Benzer örneklerine Zincirli ve Kargamış'ta rastlanmaktadır.²² Arami göçleriyle birlikte Neo-Hitit sanatına Aramlı unsurlarda girmeye başlamıştır. Kıyafetlerde ise dikey ve diyagonal kıvrımlar Arami özelliklerini yansıtmaktadır. Örneğin Malatya Arslantepe'de ortaya çıkarılan heykelin sütun gibi işlenmesi kas detayları, saç ve sakal

¹⁶ Hawkins, 1988: 99-108; Hawkins, 2000: 287; Hawkins, 2002: 410; Bryce, 2012: 84-85.

¹⁷ Tiryaki, 2010: 61; Aro, 2011: 281.

¹⁸ Aro, 2011: 278, 281, 284, Lev. 2a.

¹⁹ Cancik, 2002: 423. Hitit kralları devletin en yüksek otoriteleri olmasına rağmen hayatları boyunca ilahi birer varlık olduklarına inanılmamış, yalnızca öldüklerinde ilahi varlıklar haline getirilmişlerdir. Aynı durum Neo-Hitit kralları içinde geçerlidir Stiebling, 2009: 213.

²⁰ Akurgal, 1995: 100.

²¹ Lloyd, 1997: 68; Orthmann, 2002: 511-513; Bunnens, 2006: 111.

²² Bkz. Orthmann, 1971: Malatya b/1-b/2; Bonatz, 2000: Taf. II, A6, A7, C 13,

stilizasyonlarındaki detaylar ve giysi kıvrımları Asur etkisinin yanı sıra Arami etkisinin de bir göstergesidir.²³

Tanrılarda Uyum ve Direnç

Neo-Hitit kültürünün Hitit Devleti'nin devamı olarak nitelendirilmesinde etkili olan bir diğer etken ise dini inanışlarının temelde ortak olmasından kaynaklanmaktadır. Neo-Hitit inancının oluşmasında diğer medeniyetlerde olduğu gibi iklimin coğrafyanın ve komşu oldukları kültürlerin etkisi büyük olmuştur. Hitit Devleti'nin inanç sistemi Anadolu ve Suriye şehirlerinin çeşitli yerel inançlarının zamanla kaynaşmasından oluşmuştur.²⁴ Kısacası, Neo-Hitit döneminde Anadolu ve Kuzey Suriye kent devletlerinde yaşayan halkların inanışları o şehrin etnik bünyesine göre değişmekteydi. Başka bir deyişle, o şehrin eski sakinlerinin inançları yaşamaya devam ediyordu.²⁵

Özellikle Hitit metinlerinden elde edilen bilgiler doğrultusunda sınırlı sayıda tanrının ikonografisine ulaşılmıştır. Boğazköy-Hattuşa da ele geçen metinlerde Hitit inancındaki Anadolu, Suriye, Mezopotamya ve Ege adaları gibi farklı bölgelerden gelen sınırlı sayıda tanrıların tasvirlerini tanımak mümkün olmaktadır.²⁶ Örneğin; Fırtına ve Güneş Tanrısı tasvirlerini, bunun yanı sıra Istar, Sarrumma, Hepat gibi diğer birçok tanrının temsillerini kaya anıtları, ortostatlar, mühürler ve seramikler üzerinde görmekteyiz. Söz konusu temsiller tanrıların tanımlanmasını mümkün kılmıştır.²⁷ Yukarıda adı geçen tanrılar Hitit inancının baş figürleridir. Özellikle Hititlerde baş tanrı konumunda olan Fırtına Tanrısı Teşup Neo-Hititlerde de baş tanrı konumunu sürdürmüş ve Luvice Tarhunzas adıyla anılmıştır²⁸(Res 3).

Geleneksel Hitit sanatına özgü tanrı betimlemelerinin Neo-Hitit döneminde de devam ettiğini görmekteyiz. Örneğin Kargamış, Melid, Sam'al ve Gurgum'da ele geçmiş Fırtına Tanrısı, Güneş Tanrısı ve Ay Tanrısına ait kabarmalarda, tasviri yapılan tanrıların ikonografik açıdan Hitit dönemiyle bağlantılı olduğu gözlemlenebilmektedir. Malatya kabartmalarında ise Fırtına Tanrısı boğaya binmiş olarak ve sağ elinde tuttuğu yayı omzuna dayamış, sol elinde şimşek demeti tutar vaziyette veya yatan bir boğaya binmiş olarak yahut da araba üzerinde veya sadece ayakta durur ve önünde Malatya kralı kurban takdim eder durumda tasvir edilmiştir.²⁹ Malatya örneğinde incelediğimiz ikonografik değerlendirmelerin tümü diğer Neo-Hitit kent devletlerinde bulunan tanrı kabartmaları içinde geçerlidir. Tasviri yapılan bu tanrıların betimleme açısından yalnızca kıyafetleri farklılık göstermektedir. Bu farklılığın nedeni olarak da yoğun olarak etkileşimde bulunulan Asur etkisi gösterilmektedir.³⁰ Yine Hitit inanç sisteminde yer alan yılan İlliuyanka mitosu Neo-Hitit döneminde özellikle Malatya'da ortostat üzerinde işlenmiştir. Geleneksel Hitit inancının devamlılığı için önemli bir kanıttır. Yine Malatya'da tespit edilen ortostatlarda gördüğümüz tanrılara kral tarafından yapılan

²³ Dinçol, 1980: 135; Akurgal, 2014: 144.

²⁴ Haas, 2002: 438.

²⁵ Haas, 2002: 438.

²⁶ Gurney, 2001: 116; Bryce, 2002: 134-140.

²⁷ Karauğuz, 2001: 54-84; Emre, 2002: 489; Seher, 2002: 443; Seher, 2007: 707-720.

²⁸ Haas, 2002: 438-442; Seher, 2002: 443; Bunnens, 2006: 111-113; Çevik, 2007: 177.

²⁹ Çevik, 2007: 175-177.

³⁰ Darga, 1992: 239.

libasyon sahnelerinin benzerleri geleneksel Hitit sanatında da işlenmiştir (Res. 4), özellikle kült törenlerinde tanrı veya tanrıçaya yapılan libasyondan sıkça söz edilir.³¹ Bu devirde kültü en çok yayılan tanrılardan biri de klâsik devir literatüründe Sandon, H-H yazıtlarında ise Şantaş denilen Nebatat tanrısıydı. Luvi halkı ile diğer bölgeler olan Kilikya, Kapadokya, Pisydia, Karia, Lydia ve Kuzey Suriye’de bu tanrıya tapıldığını görmekteyiz³². Bu tanrının sembolü çifte ağızlı baltadır. Bu balta resmi H-H yazısında iç içe geçmiş iki daire şeklini almış ve tanrının ideogramı olmuştur. Tanrı Sandon’un en güzel tasvirini Bor civarındaki İvriz kaya kabartması üzerinde görmekteyiz. Sağ elinde üzüm salkımları, sol elinde buğday başakları tutmasından Nebatat tanrısı olduğu anlaşılıyor. Dolayısıyla Neo-Hitit kent devletlerinin yayılım gösterdiği bölgelerde görülen bu inanç Hitit Fırtına Tanrısı inancına yakın benzerlik göstermekte ve ikonografik olarak aynı tarzda işlenmektedir. Bu durum Neo-Hititler ile ortak inancın paylaşılması bakımından önemli bir husus olmuştur ve kendi inançları içerisinde farklı isimlerle devam ettirilmiştir. Anadolu-Suriye Hava Tanrısı inancı benzer ikonografik özellikler göstererek Jüpiter Dolichenus olarak Kommagene’den Roma’ya oradan da lejyonlar yoluyla İngiltere, Ren ve Tuna kıyılarına dek ulaşmıştır.³³

Arami inancının başında fırtına ve hava tanrısı Hadad bulunmaktadır. Sümerliler de İşkur ismiyle Babil ve Asur devletlerinde Adad ismiyle tapınılan bu tanrı yağmur, fırtına, kasırga ve tanrısı olup sembolü boynuzlu başlıktır.³⁴ Zincirli şehrinde Ba’al Reküb (Harb arabasının Ba’al’i) denilen bir şehir tanrısının yanında tanrı Hadad’ın da heykeli bulunmuştur. Bu Hadad’ın “Suyun Ba’ali” olduğu kabul edilmektedir. Bu tasvirin Malatya kabartmalarındaki fırtına tanrısından tasvir bakımından farkı yoktur. Aramilerin baş tanrısı Hadad Hitit menşeli değildir.³⁵

Hitit döneminde önemli bir yere sahip Güneş ve Ay Tanrısı inancı Malatya kabartması üzerinde ve K. Maraş civarında Hacıbebekli’de bulunan bir stelde ve Sakçağözü ve Kargamış ortostatlarında Birecik steli üzerinde başı üzerinde kanatlı bir güneş kursu taşıyan güneş tanrısı ile sivri tanrı şapkasının tepesinde hilâl bulunan kanatlı Ay Tanrısı tasvirleri, Neo-Hitit döneminde de bu tanrıların önemli bir konumda olduğunu gösterir (Res. 4). Hitit baş tanrıçası ve aynı zamanda Fırtına Tanrısı Teşup’un eşi olan Kubaba Neo-Hitit dönemin de Darende stelinde Hepatu denilen tanrıçaya Kargamış ve Malatya kabartmaları üzerinde Kubaba denilmektedir (Res. 1). Kubaba’nın bu dönemde de Fırtına tanrısının eşi olarak kutlandığı ve bu devirdeki tasvirlerde sembolünün ayna veya nar olduğu anlaşılmaktadır. Kubaba kültürünün en önemli kült merkezi Kargamış’tı, fakat Sam’al ve Birecik’te de Kubaba tasvirleri bulunmuştur. K. Maraş anıtlarından birinde ise Kubaba kucağında bir çocukla tasvir edilmiştir. Tanrıça Kubaba’nın Hitit devleti zamanında Anadolu’daki en önemli kült merkezi Tabal’da krallığının yayılım gösterdiği

³¹ Emre, 2002: 487-498.

³² Kinal, 1998:269.

³³ Haas, 2002: 442; Çobanoğlu – Winter, 2016: 229-252.

³⁴ Black – Green, 2004: 110-111.

³⁵ Tosun, 1948: 66-vd.; Kinal, 1998: 272.

alandaydı³⁶. Tanrıçasın tasviri Hitit döneminde olduğu gibi Neo-Hitit döneminde de benzerlik göstermektedir.

Sonuç

Hitit Devleti yıkılmış olsa dahi Neo-Hitit toplumunda Hitit inanç sisteminin devam ettirildiği görülmektedir. Hitit inanç sisteminde yer alan tanrılarının görevlerinin bölgesel ve kültürel farklılıklardan kaynaklı çok az değişikliğe uğradığı anlaşılmıştır. Tanrılarının tasvirlerinde kullanılan atribülerin betimlemelerinde çok az değişikliğe uğrayarak kullanılmaya devam ettirildiği görülmüştür. Hitit tanrılarının ikonografisi yalnızca isim, saç sakal stilizasyonlarıyla sınırlı kalmış betimleme açısından pek fazla değişikliğe uğramadan farklı kült merkezleri oluşturarak Neo-Hitit kültürüne aktarılmıştır. Tanrılarının inanç sistemindeki konumunda Hitit geleneklerine bağlı kalmış, bununla birlikte, tam olarak etkisi altına girmese de bu inanç coğrafyaya ve farklı kültürlere de uydurulmuştur. Söz konusu durum Neo-Hitit kralları içinde geçerlidir. Neo-Hitit Kralları kendilerini büyük Hitit Devleti'nin varisleri olarak görmekteydiler, bu düşünce doğrultusunda kendilerine Hitit krallarının kullandığı isimleri ve unvanları verdiler. Hitit krallarında olduğu gibi yönetme haklarını tanrıdan aldığına inanıp siyasi hayatlarına meşruiyet kazandırdılar. Sanatta geleneksel Hitit sanatında tasvir edilen konuların benzerini kullanıp kendilerini Hitit krallarına benzettiler.

Neo-Hititlerin çevre kültürlerin tamamen etkisi altına girmeyip, Hitit geleneğinin sürdürülmesini sağlamaları farklı kültürlere karşı ortaya koydukları direnci gösterirken, yaşadıkları bölgede var olan yerel ve yeni kültürleri yok saymamaları kültürel uyumu göstermektedir. Hiç şüphesiz ki var oldukları dönem içerisinde sanatın gelişmesine önemli katkıları bulunan Neo-Hitit sanatı oluşumunu ve varlığını çevre kültürlere karşı ortaya koyduğu uyuma ve dirence borçludur.

³⁶ Kinal, 1998: 270.

KAYNAKÇA

- AKDAĞ, Ç., – ÜRKMEZ, Ö., 2018. "Antikçağ'ın Uluslararası Politikalarında Propaganda Aracı Olarak Kullanılan Heykeltraşlık", *Amisos* 3/5, ss. 322 – 340.
- AKDAĞ, Ç., 2018a. "Neo-Hitit Kent Devleti Gurgum'un Erken Demir Çağı Kral Heykelleri", *Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi* 2/3, ss. 337 – 360.
- AKDAĞ, Ç., 2018b "Fırtına Tanrısı Stelleri (Maraş/ Gurgum)", *Kahramanmaraş Ansiklopedisi*, C. 3/DEFG, Ed.: İbrahim Solak , Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Yayınları, Kahramanmaraş, ss. 437 – 439.
- AKURGAL, E., 1955. *Phrygischekunst*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- AKKURGAL, E., 1995. *Hatti ve Hitit Uygarlıkları*, Tükelmat A.Ş.
- AKURGAL, E., 1997. *Anadolu Kültür Tarihi*, Tübitak Yayınları.
- AKURGAL, E., 2014. *Anadolu Uygarlıkları*, Phoenix Yayınevi Genel Dizisi.
- ALPARSLAN, M., 2009. *Hititolojiye Giriş*, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü.
- ARO, S., 2011. "Sanat ve Mimari", *Anadolu'nun Gizemli Halı Luviler*, Ed.: H. C. Melchert, Kalkedon Yayınları, İstanbul, ss. 245 – 287.
- BLACK, J., – GREEN, A., 2004. *Gods, Demons and Symbols of Ancient Mesopotamia*, The British Museum Press.
- BRYCE, T., 2002. *Life and Society in the Hittite World*, Oxford University Press Inc.
- BRYCE, T., 2005. *The Kingdom of the Hittites*, Oxford University Press.
- BRYCE, T., 2012. *The World of the Neo-Hittite Kingdoms A Political and Military History*, Oxford University Press.
- BONATZ, D., 2000. *Das Syro-Hethitische Grabdenkmal*, Untersuchungen zur Entstehung einer neuen Bildgattung in der Eisenzeit im nord-syrisch-südostanatolischen Raum.
- BUNNENS, G., (Ed.), 2000. *Syria in the Iron Age: Problems of Definition*. Essays on Syria in the Iron Age, ss. 3-20, Orientalistische Klein Dalenstraat.
- BUNNENS, G., 2006. *Tell Ahmar II: A New Luwian Stele and the Cult of the Storm-God at Til Barsib- Masuwari*, (with a Chapter by J.D. Hawkins and a Contribution by Isabelle Leirens), Peeters.
- CANCIK, H., 2002. "Hititler'de Tarih Yazımı: Hellen Öncesi Tarih Yazımı I", *Hititler ve Hitit İmparatorluğu: 1000 Tanırlı Halk Sergi Kataloğu*, Ed.: W. Jacob, Kunst-und Ausstellungshalle der Bundesrepublik Deutschland, Almanya, ss. 420 – 424.
- CLINE, E., 2014. *1177 B.C. The Year Civilization Collapsed*, Princeton University Press.

- ÇEVİK, N., 2007. "Dağlardaki Tanrılar ve Tanrı Dağlar", *Belkıs Dinçol ve Ali Dinçol'a Armağan*, Ed.: M. Alparslan – M. D. Alparslan – H. Peker, Ege Yayınları, İstanbul, ss. 175 –194.
- ÇOBANOĞLU, D., – WINTER, E., 2016. "Iuppiter Dolichenus Kültü ve Kökenleri/ Doliche'de Dülük Baba Tepesinin Kutsal Alanı", Havva İşkan'a Armağan LYKIARKHISSA Festschrift für Havva İşkan, Ed.: E. Dünder – M. Koçak – S. Erkoç, Ege Yayınları, İstanbul, ss. 229-252.
- DARGA, M., 1992. *Hitit Sanatı*, Akbank Kültür ve Sanat Hizmetleri.
- DİNÇOL, A., 1980. "Geç Hititler", *Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi C. 1*, Görsel Yayınları, İstanbul, ss. 122 –146.
- DÖNMEZ, Ş., 2016. "Demir Çağında Anadolu'ya Yapılan Göçler", *Aktüel Arkeoloji*, 54, ss. 77 –85.
- EKİN, Ç., 2016. "Ege Göçleri Sonrası Ön Asya'nın Siyasi Durumu", Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi, Kahramanmaraş.
- EMRE, K., 2002. "Kaya Kabartmaları, Steller, Orthostatlar, Görsel Sanat: Devletin ve Dinin Anıtsal İfadesi", *Hititler ve Hitit İmparatorluğu:1000 Tanrılı Halk Sergi Kataloğu*, Ed.: W, Jacob, Kunst-und Ausstellungshalle der Bundesrepublik Deu, Almanya, ss. 487 – 492.
- EROĞLU, E., 2014. "Ege Göçleri ve M.Ö. I. Binde Anadolu", *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1/1, ss. 43 – 55.
- GURNEY O. R., 2001. *Hititler*, Çev.: P. Arpaçay, Dost Kitabevi.
- HAAS, V., 2002. "Hitit Dini", *Hititler ve Hitit İmparatorluğu:1000 Tanrılı Halk Sergi Kataloğu*, Ed.: W, Jacob, Kunst-und Ausstellungshalle der Bundesrepublik Deu, Almanya, ss. 438 – 442
- HAWKINS, J. D., 1982. "The Neo-Hittite States in Syria and Anatolia", *Cah*, 3/1, ss. 372 – 441.
- HAWKINS, J. D., 1988. "Kuzi-Teşup and the "Great Kings Of Karkamiş", *Antst*, 38, ss. 189 – 198.
- HAWKINS, J. D., 2000. *Corpus Of Luwian Hieroglyphic Inscription*, V. 1, Walter de Gruyter.
- HAWKINS, J. D., 2002. "Büyük İmparatorluğun Mirasçıları I: Anadolu Ve Kuzey Suriye'de Geç Hitit Krallıkları Tarihçesine Genel Bakış (Yaklaşık MÖ. 1180-700)", *Hititler ve Hitit İmparatorluğu:1000 Tanrılı Halk Sergi Kataloğu*, Ed.: W, Jacob, Kunst-und Ausstellungshalle der Bundesrepublik Deu, Almanya, ss. 410 – 412.
- HİMMETOĞLU, M. F., 2015 "Güney Anadolu'da Arami Bir Devlet Olarak Sam'al ve Kralı Kilamuwa'nın Dış Politikası", *Çukurova Araştırmaları Dergisi*, 1/1, ss. 8 –15.
- İŞİK, F., 1989. "Batı Uygarlığının Kökeni, Erken Demir Çağ Doğu-Batı Kültür Sanat İlişkilerinde Anadolu", *Türk Arkeoloji Dergisi*, 28, ss. 1– 40.
- KARAUĞUZ, G., 2001, *Hitit Mitolojisi*, Çizgi Kitabevi.

- KINAL, F., 1998. *Eski Anadolu Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- KLENGEL, H., 2002. "Hitit Büyük İmparatorluk Dönemi'nde Kargamış: Kentin Tarihçesine Genel Bakış", *Hititler ve Hitit İmparatorluğu:1000 Tanrılı Halk Sergi Kataloğu*, Ed.: W, Jacob, Kunst-und Ausstellungshalle der Bundesrepublik Deu, Almanya, ss. 464 – 465.
- LANDSBERGER, V. B., 1948. *Sam'al, Studien zur Entdeckung der Ruinenstaette Karatepe*, Türk Tarih Kurumu.
- LLOYD, S., 1997, *Türkiye'nin Tarihi, Bir Gezginin Gözüyle Anadolu Uygurlukları*, Çev.: E. Varinlioğlu, Tübitak Yayınları.
- MACQUEEN, J. G., 2001. *Hititler ve Hitit Çağında Anadolu*, Çev.: E. Davutoğlu, Arkadaş Yayınları.
- ORTHMANN, W., 1971. *Untersuchungen zur spathethitischen kunst*, Rudolf Habelt Verlag.
- ORTHMANN, W., 2002. "Devamlılık ve Yeni Etkiler", *Hititler ve Hitit İmparatorluğu:1000 Tanrılı Halk Sergi Kataloğu*, Ed.: W, Jacob, Kunst-und Ausstellungshalle der Bundesrepublik Deu, Almanya, ss. 510 – 513.
- PETROVICH, D. N., 2016. *Tayinat's Building XVI: The Religious Dimensions and Significance of a Tripartite Temple at Neo-Assyrian Kunulua*, Department of Near and Middle Eastern Civilizations University of Toronto, Yayınlanmamış Doktora Tezi. Toronto.
- SADER, H., 2000. The Aramean Kingdom Of Syria: Origin and Formation Processes, *Ancient Near Eastern Studies Supplement 7*, ss. 61 – 76.
- SCHIRMER, W., 2002. "Şehir, Saray, Tapınak. MÖ. 2. ve 1. Bin Hitit Mimarisinin Özellikleri", *Hititler ve Hitit İmparatorluğu:1000 Tanrılı Halk Sergi Kataloğu*, Ed.: W, Jacob, Kunst-und Ausstellungshalle der Bundesrepublik Deu, Almanya, ss. 482 – 486.
- SEEHER J., 2002. "İmparatorluk Pantheonu'na Bakış: Yazılıkaya Kaya Tapınağı", *Hititler ve Hitit İmparatorluğu:1000 Tanrılı Halk Sergi Kataloğu*, Ed.: W, Jacob, Kunst-und Ausstellungshalle der Bundesrepublik Deu, Almanya, ss. 442 – 443.
- SEEHER, J., 2007. "Eine Kultvase mit der Darstellung de Wettwergottes von Halab aus Hattuşa, *Belkis Dinçol ve Ali Dinçol'a Armağan*, Ed.: M. Alparslan – M. D. Alparslan – H. Peker, Ege Yayınları, İstanbul, ss. 707 – 720.
- STIEBLING, W. H., 2009. *Ancient Near Eastern History and Culture*, Pearson Education,
- TİRYAKİ, G., 2010. *Erken Demir Çağ Gurgum(= Kahramanmaraş) Kabartmalı Mezar Taşları*, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi. Antalya.
- TOSUN, M., 1948. "Mezopotamya'da Boğa Kültü", III. *Türk Tarih Kongresi*, Ankara, ss. 65 – 72.

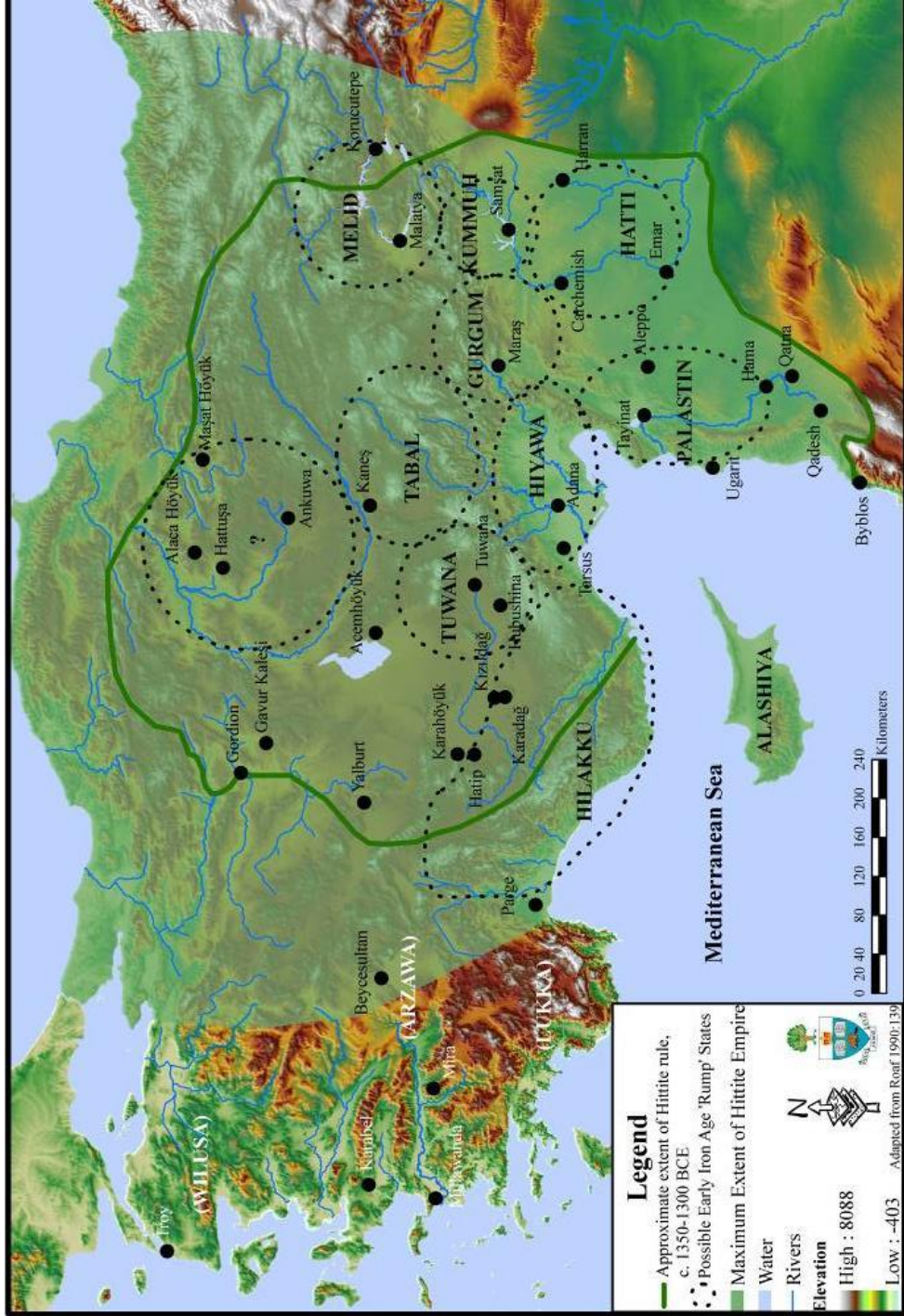
YILDIRIM, E. – PEKŞEN, O., 2013. "Üçüncü Arami Göçü'nün Anadolu'nun Güneydoğusuna Yaptığı Etnik ve Siyasi Etkiler", *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, 4/13, ss. 31– 55.

Resimler ve Harita Kaynakça

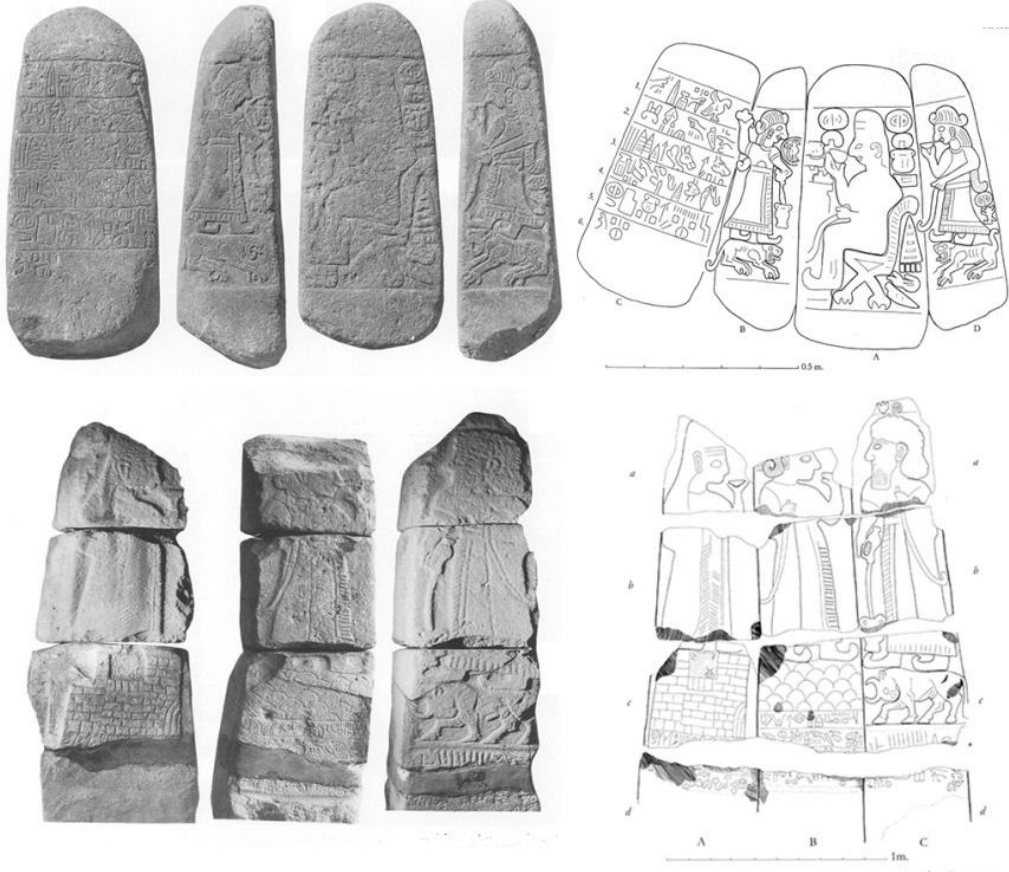
Resimler, 10 Kasım 2018, <https://www.hittitemonuments.com/>).

Harita 1, Petrovich, 2016: Fig. 1.

Resimler ve Haritalar

Harita 1: Demir Çağı Krallıkları.

Resim 1: Malatya Darendede ve İspekçür steli Tanrıça ve Kral Tasvirleri.

a

b

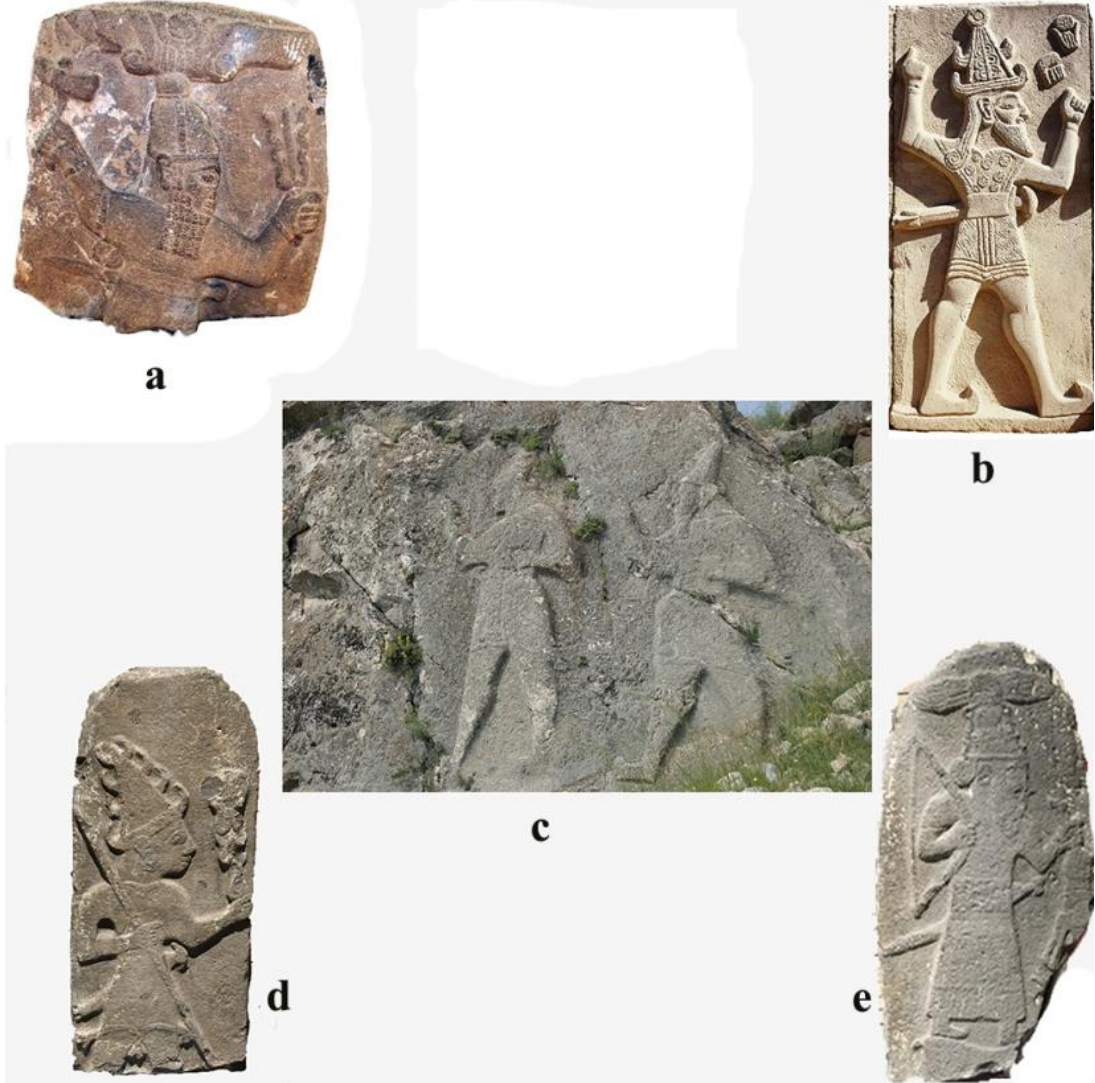

c

d

Resim 2: Hitit Kabartmaları (Sirkeli a, Karabel b, Fasıllar c, Alacahöyük d.).

Resim 3: Hitit Fırtına Tanrısı Figürleri (Halep b, Gavurkale c, Çağdın d,) Neo-Hitit Fırtına Tanrısı Figürleri (K.Maraş a, Hacıbebekli e.).

68

OANNES
1 (1)

Resim 4: Malatya Kabartmaları üzerinde yer alan libasyon sahneleri ve İlliuyanka Tasviri.